

ПРАВДАТА НЕ Е
ПРИВИЛЕГИЈА

АНАЛИЗА ЗА СЛЕДЕЊЕТО НА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈАТА НА ЦЕЛТА ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ (ЦОР) 16.3 НА НАЦИОНАЛНО НИВО ГЛАВНИ НАОДИ

Проектот е финансиран
од Европската Унија.

ХОПС
ОПЦИИ ЗА ЗДРАВ ЖИВОТ СКОПЈЕ

Издава:

Фондација Отворено општество - Македонија (ФООМ)

За издавачот:

Фани Каранфилова-Пановска, Извршна директорка на ФООМ

Автори:

Наташа Бошкова и Стојан Мишев

Лектура:

Абакус

Ликовно-графичко обликување:

Кома ДООЕЛ

Печат:

Пропоинт

Тираж:

1000

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека «Св. Климент Охридски», Скопје

342.722(497.7)»2018/2020»(047.31)

342.722-058.5(497.7)»2018/2020»(047.31)

БОШКОВА, Наташа

Анализа за следењето на имплементацијата на целта за одржлив развој (ЦОР)16.3 на национално ниво : клучни наоди / [автори Наташа Бошкова и Стојан Мишев]. - Скопје : Фондација Отворено општество - Македонија = Foundation open society - Macedonia, 2021. - 34, 30 стр. ; 20 см

Насл. стр. на припечатениот текст: Monitoring the implementation of the sustainable development goal (SDG) 16.3. : main findings. - Обата текста меѓусебно печатени во спротивни насоки. - Текст на мак. и англ. јазик. - Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-218-366-4

1. Мишев, Стојан [автор]

а) Пристап до правда -- Македонија -- 2018-2020 -- Истражувања б)

Пристап до правда -- Ранливи групи -- Македонија -- 2018-2020 --

Истражувања

COBISS.MK-ID 55028485

Оваа публикација е изготвена со финансиска помош на Европската Унија. Содржината на публикацијата е единствена одговорност на Фондација Отворено општество - Македонија и на ниту еден начин не ги одразува гледиштата на Европската Унија.

Содржина

ВОВЕД.....	5
МЕТОДОЛОГИЈА	9
ГЛАВНИ НАОДИ	13
Индикатор 1.....	15
Индикатор 2	17
Индикатор 3	19
Индикатор 4	20
Индикатор 5	24
Индикатор 6.....	24
Индикатор 7	26
Индикатор 8	27
Индикатор 9	29
Индикатор 10	30
Индикатор 11	32
Индикатор 12.....	33
Индикатор 13.....	33

Вовед

Новата глобална рамка – Агендата за одржлив развој 2030 на ООН - во фокусот ги има 17-те цели за одржлив развој од областа на социјалната, економската сфера, како и од сферата на заштитата на животната средина, што земјите-членки се обврзаа да ги исполнат до 2030 година. Последната развојна агенда беше надградена врз постигнатите резултати од Милениумските развојни цели, но оди и чекор понапред, преку стремежот за вклучување на најсиромашните. Агенда 2030 ја препознава потребата од обезбедување пристап до правда на сите, вклучувајќи ги и најмаргинализираните, како основа за обезбедување одржлив развој. Целта 16: Промовирање на мирни и инклузивни општества за одржлив развој, да се обезбеди правда за сите и градење ефективни, отчетни и инклузивни институции на сите нивоа, има потцели (таргети) преку чие постигнување треба да се исполни Агендата 2030.

Во фокусот на оваа анализа е степенот на имплементација на Потцелта 16.3 „Промовирање на владеењето на правото на национално и на меѓународно ниво и обезбедување еднаков пристап до правда за сите“ (во натамошниот текст: Цел 16.3), на национално ниво. Целта 16.3 наметнува воспоставување механизми со кои ќе се осигура дека законите и системот на правда се ефективни, недискриминирачки и достапни за сите и обезбедуваат ефикасна заштита на правата на граѓаните.

Во периодот 2017-2020 година, во рамките на активностите на Мрежната стратегија за правно зајакнување, меѓународната иницијатива на Фондациите Отворено општество и Фондацијата Отворено општество - Македонија, Коалицијата сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници - МАРГИНИ и Здружението за еманципација, солидарност и еднаквост на жените - ЕСЕ, спроведоа низа активности за идентификување на надлежните институции и утврдување на степенот на преземени активности на национално ниво во однос на преточувањето на Целта 16.3.

За подобро следење на спроведувањето е развиена листа на индикатори содржани во Глобалната рамка на индикаторите за одржливите развојни цели и таргети на ОН до 2030 година¹,

1 Достапно на: https://unstats.un.org/sdgs/indicators/Global%20Indicator%20Framework%20after%20refinement_Eng.pdf.

како и Резолуцијата 68/261 на ОН за основните принципи на официјалната статистика.

Во глобалната рамка на индикаторите за следење на имплементацијата на целта 16.3 се утврдени следниве два индикатора: процентот на жртви на насилство кои во последните 12 месеци пријавиле насилство во надлежните институции или други официјално признаени механизми за решавање конфликти и неосудени притвореници, како процент од целокупната затворска популација. Имајќи предвид дека целта 16.3 ги опфаќа концептите на „владеење на правото“ и „пристапот до правда“ и особено поради фактот што по првпат се воведува ваква потцел, на глобално ниво произлезе потребата за дополнување на ли-

стата со индикатори кои ќе се користат за следење на пристапот до правда ширум државите во светот.²

Во 2018 година Коалицијата сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници МАРГИНИ и Здружението за еманципација, солидарност и еднаквост на жените – ЕСЕ подготвија анализа која за првпат даде основен преглед на степенот на преточување на целта 16.3 на национално ниво. Генерален заклучок од првиот преглед на состојбата е дека нашата држава заостанува во исполнувањето на преземените обврски. Имено, Владата нема преземено напори за основно информирање на релевантните фактори и нивно вклучување во процесот на имплементација и следење на целите. Отсуството на доволно јавно достапни информации го отежнува следењето на спроведувањето на целите воопшто, вклучувајќи ја и целта 16.3. Недостигот на соодветни финансиски, човечки и технички ресурси за постигнување на целите го оневозможува пристапот до правда и дополнително ги занемарува ранливите категории граѓани.

Владата на Република Северна Македонија пристапи кон глобалната доброволна иницијатива за Отворено владино партнерство, со што се обврза континуирано да ја подобрува своја-

- 2 Оваа потреба беше препознаена од страна на Фондациите Отворено општество, НАМАТИ, Транспаренси интернешнл и други реномирани организации на глобално ниво, кои со отворено писмо од надлежното тело за утврдување на индикаторите при ОН, побараа вклучување на дополнителни индикатори, со податоци добиени преку истражувања на личните искуства и перцепции на населението. Open Letter to the Inter-Agency and Expert Group on SDG Indicators (IAEG – SDG). Monitoring Goal 16: The critical importance of survey based indicators and people’s opinion, Достапно на: <https://namati.org/resources/monitoring-goal-16-the-critical-importance-of-survey-based-indicators-and-peoples-opinion/>.

та работа преку отворени, транспарентни, сигурни и ефикасни владини институции кои комуницираат и соработуваат со граѓаните.³ Преку четири акциски планови државата ги надградува

предлог заложите, а во периодот 2018-2020 година пристапот до правдата е издвоен како приоритетна област за делување.

3 Министерство за информатичко општество. Национален Акциски план за отворено владино партнерство 2018-2020 година.

Токму затоа, оваа анализа дава преглед на имплементацијата на целта 16.3 во последните три години (2018-2020) и споредбено ги анализира состојбите утврдени со анализата

за периодот 2012-2017, со цел да се добие појасна слика за степенот на имплементација на заложите на Владата во контекст на обезбедување пристап до правда на сите.

Оваа активност е спроведена во рамките на проектот Пристап до правда на најмаргинализираните, што го спроведуваат Фондацијата Отворено општество Македонија, Здружението Опции за здрав живот Скопје - ХОПС и Здружението Станица П.Е.Т. од Прилеп, а е поддржан од Европската Унија.

Методологија

Анализата за следењето на имплементацијата на целта за одржлив развој (ЦОР) 16.3 на национално ниво опфаќа, *de jure* и *de facto*, увид во состојбата со пристапот до правда во Република Северна Македонија, а особено пристапот до правда на маргинализираните заедници. Преку анализа на одделни индикатори се прави преглед на постојните закони и политики со кои се организира системот за пристап до правда, спроведувањето на судските постапки, алтернативните механизми за решавање на споровите и бесплатната правна помош. Дополнително, преку собирање и анализа на административните и статистичките податоци и преку користење секундарни извори, анализи и истражувања на здруженијата, организациите и институциите, со индикаторите се дава увид во практиката и во ефектите на политиките врз пристапот до правда на граѓаните.

Појдовна основа за развивање на листата со индикатори беа веќе утврдените индикатори за одржливите цели, содржани во Глобалната рамка на индикатори за одржливите развојни цели и таргети на ОН до 2030 година⁴, како и Резолуцијата 68/261 на ОН за основните принципи на официјалната статистика. Со оглед на тоа дека овие два индикатора не се доволни за отсликување на реалните состојби, ги земавме превид

4 Достапно на: https://unstats.un.org/sdgs/indicators/Global%20Indicator%20Framework%20after%20refinement_Eng.pdf.

5 Open Letter to the Inter-Agency and Expert Group on SDG Indicators (IAEG – SDG). Monitoring Goal 16: The critical importance of survey-based indicators and people’s opinion, Достапно на: <https://namati.org/resources/monitoring-goal-16-the-critical-importance-of-survey-based-indicators-and-peoples-opinion/>.

6 UNDP, „Goal 16 – The indicators we want. Virtual Network Sourcebook on Measuring Peace, Justice and Effective Institutions, Достапно на: <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/Democratic%20Governance/Virtual%20Network%20on%20Goal%2016%20indicators%20-%20Indicators%20we%20want%20Report.pdf>.

и индикаторите препорачани од Фондациите Отворено општество, НАМАТИ, Транспаренси интернешнл и други реномирани организации на глобално ниво⁵, како и дополнителна меѓународна литература⁶. Беа организирани дополнителни консултации за листата индикатори со граѓанските организации кои се активни на полето на обезбедување пристап до правда на ранливите групи граѓани.

Спроведувањето на анализата во 2018 година покажа дека избраните индикатори ги засегаат сите аспекти на пристапот до правда, но сепак недостигот на информации од страна на државните институции го ограничува увидот во реалната состојба и недостатоците и превенира да се формулираат јасни и конкретни мерки во насока на надминување на истите. Како и во анализата во 2018 година, ја користиме листата на 13 индикатори за следење на имплементацијата на оваа одржлива развојна потцел, и тоа:

- 1) Број на лица кои во изминатите 12 месеци имале искуство со судски спор и кои имале пристап до формални, неформални, алтернативни или традиционални механизми за решавање спорови, што сметаат дека биле правични;

- 2) Број на лица во притвор кои сè уште не се осудени;
- 3) Процент на кривични предмети во кои обвинетите немаат правен или друг застапник на суд;
- 4) Незадоволена потреба за правна помош меѓу населението во најсиромашниот квинтил во националната потрошувачка во изминатите 12 месеци, категоризирани по пол и по возрастна група;
- 5) Број на деца во притвор на 100.000 детска популација;
- 6) Дел од буџетот на правниот сектор наменет за обезбедување бесплатна правна помош;
- 7) Просечно време за решавање на граѓанските спорови;
- 8) Број на реализирани барања за правна помош и бесплатни судски преведувачи во кривичните граѓански постапки годишно, според полот на барателот⁷;
- 9) Процент на лица кои имаат доверба во полицијата/судовите;
- 10) V-dem индикатори за правда (варијации на демократија)/Индекс за владеење на правото на World Justice Project;
- 11) Број на починати во притвор;
- 12) Процент на лица кои пријавуваат кривични дела, и
- 13) Број на пресуди според вид на кривични дела – криминалитет (на пример, силување, убиство, физички напад) и карактеристики на жртвите и на сторителите (на пример, пол и полнолетство).

⁷ Анализата на податоците од овој индикатор е презентирана под индикатор 1, за да се избегне сегментираното претставување на податоците.

Пред отпочнување на анализата, утврдивме план во кој се содржани можните извори на податоци, временскиот период за кој ќе се прибираат податоците, како и методолошките инструменти (прашалници) за прибирање на дел од информациите.

Се прибираа податоци за периодот 2018-2020 година од расположливите и објавени извештаи, публикации, документи на јавните институции во Република Северна Македонија и анализи. Се консултираа и сите извори на регионалните и меѓународните организации.

Покрај јавно достапните податоци, се прибираа информации од основните судови на територијата на државата, врз основа на барање за слободен пристап до информациите од јавен карактер. Податоци беа добиени од сите судови, со исклучок на Струмица, Прилеп, Крушево и Берово. Ограничување на анализата е фактот што податоците добиени од судовите не се унифицирани, па во нивното претставување недостигаат одредени категории податоци од одделни судови и не може да се направи сеопфатна анализа на состојбата.

Податоци беа прибрани и од граѓанските организации кои работат на полето на пристапот до правда, преку прашалник за давателите на различни видови правни и параправни услуги на ранливите групи граѓани и годишните и тематските извештаи поврзани со нивната работа.

ГЛАВНИ НАОДИ

Наспроти декларативните заложби, во изминатите три години нема суштинско подобрување на состојбите со владеењето на правото и пристапот до правда во државата. Владата сè уште нема усвоено план за имплементација на целта 16.3., ниту пак алоцирано соодветни финансиски, човечки и технички ресурси за нејзино постигнување. Исто така, не се преземени ниту дејствија за унапредување на системот за собирање податоци, што го оневозможува соодветното планирање, следење и оценување на имплементацијата на оваа цел на национално ниво. Ранливите групи граѓани се соочуваат со сериозни бариери при остварувањето на пристапот до правда и решавањето на правните проблеми со кои се соочуваат, што стана особено видно за време на пандемијата со Ковид -19.

Индикатор 1

Број на лица кои имале искуство со судски спор во изминатите 12 месеци и кои имале пристап до формални, неформални, алтернативни или традиционални механизми за решавање на спорите, за кои сметаат дека биле правични

Како резултат на продлабочувањето на нееднаквоста, зголемувањето на сиромаштијата и други негативни фактори, граѓаните и натаму се соочуваат со ограничен пристап до правдата и неможност да ги реализираат своите човекови права. Во последните три години е забележан тренд на зголемување на правните проблеми на граѓаните, наспроти намаленото искористување на судските и другите механизми за нивно решавање. Во периодот 2018-2020 година е забележано намалување на бројот на судски постапки за решавање на правните проблеми на граѓаните, наспроти зголемените правни потреби, особено помеѓу ранливите групи граѓани. Истовремено е намален бројот на случаи во кои било одобрено ослободување од судските трошоци во граѓанските судски постапки, кои се вообичаените механизми за решавање на секојдневните проблеми на граѓаните. Од добиените податоци за бројот на започнатите кривични постапки од различни овластени подносител, може да се утврди дека бројот на постапки поведени за посериозни кривични дела со поднесување обвинителни предлози или акти од страна на Јавното обвинителство е значително поголем. Бројките укажуваат на промена на трендот во кривичниот прогон, па кривично-правниот апарат почесто се вклучува за гонење посериозни кривични дела за кои е предвидена построга казна затвор. Како и во анализата

од 2018, недостигаат податоци за жртвите, односно за нивната возраст, пол, род, поврзаност со сторителот и други параметри благодарение на кои би можеле подетално да го анализираме кривично-правниот одговор на институциите во случаи на семејно насилство. Недостигот на податоци за бројот на постапките во кои бил обезбеден превод остава простор за сомнеж во врска со тоа дали и на кој начин обвинетите и другите учесници во постапката го остваруваат своето право во текот на кривичната постапка. Алтернативните механизми за решавање на спорите сè уште не се доволно искористени од страна на граѓаните, како резултат на недоволното промовирање и информирање на населението. Здравствената и економската криза предизвикана од Ковид-19 дополнително ја влоши состојбата со пристапот до правда, предизвикувајќи специфични проблеми кои граѓаните, а особено ранливите групи граѓани, не беа во можност да ги разрешат. Отсуството на јасна, конзистентна и унифицирана евиденција на податоците од судските постапки и алтернативното решавање на спорите (медијацијата), дополнително го оневозможуваат следењето на трендовите и планирањето соодветни мерки за унапредување на пристапот до правда за сите, особено за ранливите групи граѓани.

Потребно е Државниот завод за статистика да воведо интегриран систем за собирање, обработка и објавување на податоците за бројот, видот на поведените спорови и други параметри релевантни за следење на пристапот до правда во граѓанските постапки.

Потребно е Собранието, Министерството за правда, Министерството за труд и социјална политика и Комората на медијатори

да преземат мерки насочени кон унапредување на законската рамка за медијација, промовирање на придобивките од медијацијата, како алтернативен механизам за решавање на спорите, и јакнење на капацитетите на медијаторите за решавање на различни видови спорови што ги засегаат граѓаните, особено ранливите категории граѓани.

Индикатор 2

Број на притворени лица кои сè уште не се осудени

Во последните три години продолжува практиката на примена на подолги притвори, особено за граѓаните за кои е подигната кривична постапка, што влијае и на вкупниот број притворени лица во однос на вкупната затворска популација. Иако нема податоци за бројот на луѓето кои се во притвор подолго од 12 месеци, кај речиси половина од граѓаните притворот бил подолг од 3 месеци. Според годишните статистички податоци од казнено-поправните установи на Совет на Европа,⁸ времетраењето на притворот во државата е значително подолго од просекот на европско ниво. Единствено Државниот завод за статистика и Управата за извршување на санкции при Министерството за правда имаат објавено податоци за бројот на притворените лица според должината на траење на притворот, меѓутоа нема подетални јавно достапни податоци во однос на структурата на граѓаните кои се во притвор, односно полот,

⁸ Council of Europe, Annual Penal Statistic SPACE I – Prison Population Survey 2020.

возраста, регионот и општествена група на која ѝ припаѓаат. Од друга страна, лицата кои се во притвор продолжуваат да се соочуваат со ограничувања и неможност да ги реализираат своите човекови права. Според податоците од Народниот правобранител, најмногу претставки од осудените или притворени лица се поднесени во врска со здравствената заштита и несоодветниот третман, односно поради ненавремената заштита и отсуството на континуирана заштита на здравјето, лошата и недоволна опременост на затворските амбуланти со соодветни медицински апарати и медикаменти, нередовните контролни прегледи, односно контролни прегледи кои се вршат со големо задоцнување.

Потребно е Министерството за правда и Управата за извршување на санкции да преземат мерки за подобрување на состојбите во казнено-поправните установи, вклучително и за подобрување на положбата на осудените или притворени лица.

Индикатор 3

Процент на кривични предмети во кои обвинетите немаат правен или друг застапник на суд

Генерален е заклучокот дека е мал бројот на кривични предмети во кои обвинетите имале задолжителна одбрана, а особено е незначителен бројот на лицата за кои бил одобрен бранител врз основа на сиромашкото право⁹. Нема податоци за бројот на

поднесените барања, додека бројот на ангажираните бранители по службена должност е незначителен во однос на бројот на кривичните постапки започнати истата година. За илустрација, во 2018 година од вкупно 6.678 кривични предмети, само во 15 % од кривичните предмети биле назначени бранители по службена должност, а само во три (3) предмети бил назначен бранител врз основа на сиромашкото право. Ваквата практика главно се должи на строгите критериуми за назначување бранител по службена должност, но и на големиот број предмети започнати по приватна кривична тужба или обвинителен предлог, во кои граѓаните се застапуваат самите или преку бранител ангажиран и платен со сопствени средства. Немањето пристап до ефективна одбрана во кривичните постапки особено ги погодува ранливите групи граѓани кои се криминализирани од страна на институциите, како што се сексуалните работници и луѓето кои употребуваат дроги, кои најчесто (30-40 %) се соочуваат со правни проблеми во областа на кривичното право, па потребно е поведување кривична постапка за нивно решавање. Недоволната искористеност на задолжителната одбрана и сиромашкото право укажува на недоволната информираност на населението за истите, како и на отсуството на практиката судот да одобрува барање за одбрана на сиромашни обвинети.

Потребно е судовите да воспостават систем за водење евиденција за: бројот на кривичните постапки одвоени според овластен тужител и оштетен и истите да ги направат јавно достапни за секоја година одделно; структурата на обвинетите и оштетените според родот, возраста, регионот од кој доаѓаат и другите

9 Само 12 во периодот 2018-2020 година.

параметри кои се од значење за мерење на пристапот до правда на различни групи граѓани, особено на жртвите на семејно насилство, и за бројот на поднесените и одобрените барања за обезбедување одбрана на сиромашните и истите да ги направат јавно достапни за секоја година одделно.

Потребно е Државниот завод за статистика да воведо интегриран систем за собирање, обработка и објавување податоци за оштетените во кривичните постапки, нивниот број, род, возраст и други параметри релевантни за следење на пристапот до правда во кривичните постапки.

Индикатор 4

Незадоволена потреба за правна помош меѓу населението во најсиромашниот квинтил во националната потрошувачка во изминатите 12 месеци, категоризирани според пол и возрасна група

Не постои унифицирана методологија (систем) за редовно собирање податоци за незадоволените правни потреби на граѓаните, која ќе претставува основа за планирање, имплементирање, следење и оценување на мерките и активностите насочени кон олеснување на пристапот до правда и можностите за решавање на секојдневните правни потреби на граѓаните. Податоците од продлабоченото истражување за пристап до правда на World Justice project укажуваат на тоа дека 47 % од граѓаните се соочиле со некаков правен проблем во последните две години, при

што најзастапени се проблемите на потрошувачите, домување, имотот, јавните услуги и др. Ограничениот пристап до правда и можностите за решавање на проблемите придонесоа за тоа дури 85 % од граѓаните да не преземат дејствија за надминување на правните проблеми, односно само 15 % од граѓаните да преземат дејствија за нивно решавање. Следствено на ова, бројот на луѓе кои имаат ограничена можност да си ги решат своите правни проблеми постојано се зголемува, при што понеповолна е положбата на ранливите групи граѓани, кои поретко пристапуваат кон решавање на нивните правни проблеми, често поради недостиг на финансии, но и поради недовербата дека институциите ќе им го решат проблемот. Сиромаштијата и нивната маргинализирана положба во општеството се факторите кои директно придонесуваат за ваквата ситуација. Помеѓу сиромашните граѓани постои незадоволена потреба за правна помош, особено за правните проблеми што сами по себе произлегуваат од сиромаштијата, односно од пониските приходи, како остварувањето на социјалната помош или другите форми на државна помош, плаќањето школарина и проблемите со сметките за режиските трошоци. Ромската заедница се соочува со невработеност, ограничен пристап до образование, домување, здравствено осигурување и заштита. Луѓето кои употребуваат дроги се соочуваат со високо ниво на стигма во општеството, а нивното однесување често е криминализирано преку прогон и казнување заради поседување супстанции за лична употреба или употребата на дроги. Сексуалните работници се изложени на насилство од омраза, но ова насилство останува непријавено и неказнето поради стравот од прогон и казнување. Сите овие фактори влијаат врз ограничениот пристап до правдата и недовербата на маргина-

лизираните заедници во институциите, што резултира со незадоволена потреба за правна помош.

Дополнително, здравствената и економска криза предизвикана со Ковид-19 го зголеми бројот на правни проблеми, а можноста за нивно брзо и ефикасно решавање се намали. Ковид-19 значително го зголемува јазот во пристапот до правдата, што дополнително влијае врз продлабочување на нееднаквоста. Според истражувањето на маргинализираните заедници спроведено во текот на 2020 година, 12,6 % од испитаниците и пред започнувањето на пандемијата имале започнато некаква судска постапка или постапка пред друга институција, а најголем дел од нив, односно 33,1 %, се жени кои претрпеле семејно насилство. По воведувањето вонредна состојба, и покрај одлуката на Судскиот совет за непречено постапување во предметите за изрекување привремени мерки за заштита на жртвите на семејно насилство, жените кои преживеале насилство се соочиле со одложување на рочиштата за изрекување привремени мерки за заштита.

Вонредната состојба и ограничената работа на институциите за време на Ковид-19 кризата придонесоа за влошување на состојбите со пристапот до правда и негативно се одразија врз здравствената и економската состојба на граѓаните. Државата не усвои посебни мерки за надминување на специфичните проблеми со кои се соочуваат овие заедници. Вонредната состојба предизвикана од пандемијата со Ковид-19, доведе до ограничување на повеќе човекови права, а особено на правото на слободно движење, правото на слободно здружување, правото на образование, почитувањето на приватниот и на семејниот живот, правото на здравствена заштита, заштита од дискриминација,

правото на работа, но и правото на јавно манифестирање на религијата или верувањето, особено во својата колективна форма.

Истовремено, ранливите групи граѓани се соочија со неможност ефективно да ги решат специфичните проблеми што произлегоа како резултат на кризата. На пример, жените кои претрпеле семејно насилство се соочија со зголемен ризик и ескалација на насилството, како и со проблеми во комуникацијата со ЦСР и со полицијата, кои се надлежни да обезбедат помош и поддршка за надминување на нивните проблеми.

Потребно е Министерството за правда да спроведе детална анализа за причините поради кои бесплатната правна помош е достапна за мал број граѓани, да спроведе планирање базирано на докази и да ги вклучи ранливите групи граѓани во унапредувањето на постоечкиот модел на обезбедување бесплатна правна помош.

Потребно е државата да преземе сериозни чекори за овозможување пристап до правда и подобрување на институционалниот одговор кон потребите на ранливите групи граѓани за време на криза, како што се: воспоставување државен фонд за финансиска поддршка на жените и другите ранливи групи граѓани; усвојување посебни мерки во согласност со специфичните потреби на граѓаните; адаптирање на постапувањето на надлежните институции во услови на криза; проценка и планирање на економски мерки за поддршка на граѓаните и др.

Индикатор 5

Број на деца во притвор на 100.000 детска популација

Според достапните податоци, тенденцијата на намалување на бројот на децата на кои им е изречена мерка притвор во периодот 2012-2017 година, продолжува и во предметниот период на анализа, односно во 2018 и 2019 година на ниту едно дете не му е изречена мерка притвор. Сепак, потребно е подобрување на условите во установите во кои децата издржуваат мерка притвор.

Индикатор 6

Дел од буџетот на правниот сектор наменет за обезбедување бесплатна правна помош

Генерален е заклучокот дека буџетот за бесплатна правна помош претставува незначителен процент од вкупниот судски буџет, односно вкупниот буџет на правосудството. Буџетот за бесплатна правна помош сочинува само 0,44 % од вкупниот буџет за правосудството, односно 1,2 % од судскиот буџет, додека процентуалното учество на одобрениот буџет за правна помош во рамките на вкупниот буџет на Министерството за правда е на незначително ниво (околу 1 %), што дополнително се намалува кај реализираниот буџет на 0,25 %.

Продолжува и трендот на недоволно финансирање на судовите во државата и истиот има негативни последици во однос на

обезбедувањето пристап до правда, земајќи ја предвид улогата на судовите во решавањето на правните потреби на граѓаните. Алоцирањето соодветни финансиски средства за обезбедување бесплатна правна помош за решавање на правните проблеми на граѓаните директно придонесува за олеснување на пристапот до правда и подигање на степенот на реализација на човековите слободи и права.

Дотолку повеќе што правните потреби на граѓаните не се задоволени ниту преку обезбедување бесплатна правна помош преку Министерството за правда, бидејќи буџетот за БПП, кој се одобрува и реализира согласно Законот за бесплатна правна помош, е недоволен за обезбедување ефективен пристап до правда. Ваквата неповолна ситуација се должи на несоодветното планирање на буџетски средства за БПП, согласно правните потреби на ранливите групи на граѓани, како и нереализирање на одобрените средства на годишно ниво.

Потребно е да се зголеми буџетот за БПП за реализирање на правото на задолжителна одбрана и правото на ослободување од судски и други трошоци во постапката, со цел да се зголеми бројот на граѓаните чиешто правни проблеми не можат да бидат решени поради неможноста да ги остварат овие законски предвидени права.

Индикатор 7

Просечно време за решавање на граѓанските спорови

Во периодот 2018-2020 продолжува трендот на зголемување на должината на просечното времетраење на решавањето на предметите во сите судови. Зголемувањето во 2017 година некаде е дури четирипати поголемо од 2016 година и истото продолжува до 2020 година, што укажува на значително забавување на постапувањето на судовите. Зголемувањето на деновите потребни за решавање на предметите се однесува на сите судови, со исклучок на Врховниот суд, каде што во овој период е забележано мало намалување во однос на 2019 и 2018 година. Вонредната состојба и ограничената работа на основните судови во 2020 година дополнително го пролонгираа времетраењето на судските постапки, поради тоа што голем дел од рочиштата се одлагаа, а поради отсуство на судиите и стручните служби забавено беше и постапувањето и одлучувањето. Како резултат на ваквата состојба, одредени ранливи групи граѓани се соочија со уште поограничен пристап до правдата и можност да ги решаваат правните проблеми со кои се соочуваат. За илустрација, иако граѓанските судски постапки за итна заштита од семејно насилство беа ставени во групата на приоритетни предмети за решавање, во практиката имало одложување на судските рочишта, што резултира во неефективна заштита на жените кои претрпеле семејно насилство и зголемен ризик за повторување и ескалација на насилството.

Потребно е Државниот завод за статистика да воведи интегриран систем за собирање, обработка и објавување на податоците за бројот, видот на поведените спорови и други параметри релевантни за следење на пристапот до правда во граѓанските постапки.

Потребно е судовите редовно да го следат просечното времетраење на постапките според видот на постапката, а не само на ниво на одделни судови туку и ниво на судии, со цел да се следи ефикасноста, а пред сè да се обезбеди навремена и ефикасна правна заштита, особено на жртвите на семејното насилство.

Индикатор 8

Број на реализирани барања за правна помош и бесплатни судски преведувачи (во криминални и во граѓански процеси) годишно, по пол на барател

Значително голем процент од населението нема пристап до бесплатна правна помош и се соочува со неможност да ги реши своите секојдневни правни проблеми. Само мал дел од граѓаните го остваруваат правото на бесплатна правна помош на годишно ниво, меѓутоа отсуствуваат извештаи за спроведена евалуација на квалитетот на обезбедената правна помош, вклучително и мерење на задоволството на корисниците/чките на бесплатна правна помош. Од друга страна, одредени истражувања укажуваат на тоа дека постои потреба за обезбедување бесплатна правна помош во над 120 000 предмети, наспроти поднесените 150-200 барања на годишно ниво. Имено, во периодот 2018-2020

година биле поднесени вкупно 538 барања за бесплатна правна помош, од кои 302 биле одобрени, додека 236 биле одбиени. Меѓутоа, не постојат јавно достапни детални податоци за епиглотот на постапките за кои била обезбедена бесплатна правна помош, односно дали истите биле решени во корист на граѓаните и каков бил квалитетот на обезбедената бесплатна правна помош.

Потребно е државата да ги спроведе законските обврски за одобрување на судскиот буџет во висина од најмалку 0,8 % од БДП, како и да се овозможат услови за континуирано зголемување на истиот во согласност со потребите на судската власт.

Потребно е Министерството за правда да спроведе детална анализа на причините поради кои бесплатната правна помош им е достапна само на мал број граѓани, да спроведе планирање базирано на докази и да ги вклучи ранливите групи граѓани во унапредувањето на постоечкиот модел на обезбедување бесплатна правна помош. Судовите треба да преземат мерки за промовирање на правото на БПП и да ја зголемат информираноста на населението за начинот на неговото остварување.

Индикатор 9

Процент на лица кои имаат доверба во полицијата/судовите

Довербата на граѓаните во институциите е еден од клучните индикатори за мерење на пристапот до правда, кој ја оценува работата на институциите од перспективата на самите граѓани како крајни корисници. Истражувањата на глобално ниво покажуваат дека граѓаните кои имаат доверба во институциите и во нивното работење, позитивно го оценуваат текот на постапките за заштита на нивните права, без оглед на тоа дали исходот е позитивен или негативен за нив. Генерален е заклучокот дека отсутствуваат системски механизми за мерење на довербата на граѓаните во институциите, особено на ранливите групи граѓани. Според податоците од 2017 година, дури 70 % од граѓаните изјавиле дека немаат доверба во судството. Граѓаните најмалку веруваат во политичките партии (15 %), потоа во Владата (23 %) односно во локалната власт (24 %), по што следува довербата во јавната администрација (30 %) и доверба во полицијата (34 %).

Потребно е Министерството за правда, во соработка со Судскиот совет, Државниот завод за статистика и другите институции и организации, да развие методологија за прибирање податоци по повеќе параметри и да спроведе анализи меѓу граѓаните и институциите во одредени интервали за мерење на перцепцијата на правичноста на постапките и задоволството на граѓаните од услугите на правосудниот систем.

Индикатор 10

V-DEM Индикатори за правда (варијации на демократија)

V-DEM институтот е дел од Одделот за политички науки при Универзитетот „Гетеборг“ од Шведска. Во соработка со повеќе од 3 000 национални експерти, на глобално ниво, секоја година се подготвува годишен извештај за состојбата со демократијата за повеќе од 160 држави во светот, вклучувајќи ја и нашата држава. Генерален е заклучокот дека продолжува трендот на влошување на состојбите по однос на *еднаквоста пред законот и индивидуалните слободи*, односно во последните три години нема подобрување на состојбите на ова поле. Продолжија да егзистираат проблемите, како што се пристрасноста на јавната администрација, нетранспарентноста на процесите на донесување на законите и ограничениот пристап до правда, особено за жените. Трендот на влошување на состојбите со слободата на изразување од 2007 до 2016 година беше прекинат во 2017 година, по што продолжи подобрувањето на состојбите на ова поле во периодот од 2018 (0,78), 2019 (0,75) и 2020 година (0,76).

World Justice Project

Податоците за овој индикатор се обезбедени преку Индексот на владеење на правото, кој почнувајќи од 2011 година се подготвува на годишно ниво, во рамките на World Justice Project¹⁰. Генерален е заклучокот дека во изминатиот период не постои подобрување на состојбите со владеењето на правото

10 Повеќе информации за World Justice Project на следниов линк: <https://worldjusticeproject.org/>

во нашата држава. Напротив, постои тренд на континуирано намалување на индексот за периодот од 2012 до 2018 година. Непополниот континуиран тренд на влошување на состојбите со владеењето на правото е најизразен кај следниве фактори, односно области од владеењето на правото: *оѓраничувања на владиниџе овластувања, отсуство на корупција, фундаментални права, отворена влада и спроведување на законите*. Единствени области од областа владеење на правото каде што постои релативно подобрување на состојбите се *ред и мир*, како и *граѓанска правда*.

Потребно е државата да ги преземе следниве мерки за поголема имплементација на целта 16.3: да се применат посебни мерки за намалување на вработувањата преку политичките партии и да се зголеми непристрасноста на јавните службеници; да се воспостави механизам (систем) за мерење на перформансите на државните службеници; да се усвои и да се имплементира план за основна и континуирана обука на практичарите од надлежните институции, за да можат да одговорат на правните проблеми на ранливите групи граѓани; да се усвои законска обврска за задолжително информирање на населението и нивно вклучување во процесите на донесување одлуки, и да усвојат посебни мерки за подобрување на пристапот до правда за сите, со посебен фокус на жените.

Индикатор 11

Број на луѓе починати во притвор

Сè уште не постојат јавно достапни податоци во однос на бројот на лицата кои починале во притвор. Исто така, во последните три години нема подобрување на условите и состојбите во казнено-поправните установи во државата, што е потврдено и со извештајот на граѓанските организации и меѓународните организации.

Потребно е Управата за извршување санкции да воведи систем на подетална евиденција на должината на притворите и структурата на притворените лица, за да се добие појасна слика за политиката на користење на притворот како мерка за обезбедување, наспроти должината на кривичните постапки, додека притворените лица чекаат судење. Судовите треба да воспостават евиденција на неоправдано притворените лица кои поминале извесно време во притвор, но не биле правосилно осудени.

Треба да се обезбедат соодветни финансиски, човечки и технички ресурси за подобрување на состојбите во казнено-поправните установи, вклучително и на положбата на осудените или притворените лица.

Индикатор 12

Процент на луѓе кои пријавуваат кривични дела до властите

Според податоците од извештаите на Јавното обвинителство, на годишно ниво, околу 15 % од граѓаните пријавуваат кривични дела, додека МВР нема податоци за бројот на кривичните дела пријавени од страна на граѓаните.

Потребно е надлежните институции да водат статистика за пријавените кривични дела, во зависност од тоа дали тие биле пријавени од граѓани или, пак, од други државни органи. Воедно, паралелно со водењето статистика за сторителите на кривични дела, потребно е да се води статистика за жртвите на кривичните дела, според видови дела и според години.

Индикатор 13

Стапка на пресуди според тип на пресудени криминални кривични дела и карактеристики на жртвите и на сторителите

Продолжува практиката на собирање податоци за сторителите на кривичните дела, наспроти отсуството на податоци за жртвите на кривичните дела. Податоците за сторителите укажуваат на тоа дека бројот на осудени полнолетни мажи сторители на кривични дела е значително поголем од бројот на жените, со

оглед на тоа дека, во просек, 91 % од осудените лица на годишно ниво се од машки пол, а само 9 % се од женски пол. Големата дис-крепанца меѓу бројот на осудените лица од машки и од женски пол е уште покарактеристична за децата кои биле осудени како сторители на кривични дела, споредено со полнолетните сторители.

Потребно е да се водат посебни податоци за жртвите на кривичните дела, кои ќе бидат основа за утврдување на трендовите во однос на нивните права и пристапот до правда, како и да се планираат мерки и активности за зголемување на заштитата и степенот на реализација на нивните човекови права, согласно специфичните потреби.

